

УДК 930.002

Діденко Тетяна Олександрівна
наукова співробітниця відділу історії м. Ніжина,
Ніжинський краєзнавчий музей
ім. Івана Спаського
(Ніжин, Україна)
tatanadidenko588@gmail.com

Tatiana O. Didenko
Research Fellow,
Department of the History of Nizhyn,
Ivan Spaskyi Museum of Local Lore of Nizhyn
(Nizhyn, Ukraine)

**В. І. ЛЕСЮЧЕВСЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР НІЖИНСЬКОГО МУЗЕЮ
ІСТОРИЇ, МИСТЕЦТВА ТА ЕТНОГРАФІЇ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІДКРИТТЯ В М. НІЖИНІ ПЕРШОГО
ПУБЛІЧНОГО МУЗЕЮ)**

**VOLODYMYR I. LESIUCHEVSKYI, ORGANIZER OF NIZHYN MUSEUM OF HISTORY, ART AND
ETHNOGRAPHY (TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE OPENING OF THE FIRST PUBLIC MUSEUM IN
NIZHYN)**

Анотація

У публікації аналізується інформація про видатного історика, музеєзнавця, мистецтвознавця, художника, організатора першого публічного музею в м. Ніжині – людину, про яку несправедливо забули на довгі роки.

Ключові слова: В. Лесючевський, музей, мистецтво.

Abstract

The article analyses the information about the outstanding historian, museologist, art historian, artist, organizer of the first public museum in Nizhyn, the man who has been unfairly forgotten for many years.

Key words: Volodymyr Lesiuchevskiy, museum, art.

Музейна справа в Ніжині має давні традиції. Із цим містом пов'язані імена багатьох видатних діячів, які займалися вивченням та збереженням історико-культурної спадщини. Одним із них був Володимир Іванович Лесючевський, засновник першого в Ніжині публічного музейного закладу – Музею історії, мистецтва та етнографії, відкритого 7 листопада 1920 р. І хоча ця установа проіснувала недовго, В. І. Лесючевський встиг чимало зробити для її створення та функціонування.

Метою статті є висвітлення творчого шляху видатної особи та її великого внеску в розвиток музейної справи та культури Ніжина.

Про В. І. Лесючевського повідомляв у своїй статті перший директор Ніжинського окружного музею Іван Георгійович Спаський. Він писав: “В. І. Лесючевський був організатором і першим завідуючим Ніжинського міського музею, що функціонував у 1920–1921 роках. Музей знаходився на Київській вулиці між площею та Остром на лівій стороні в невеликій будівлі, котра і тепер є”¹.

І. Г. Спаський згадував про зустрічі з В. І. Лесючевським у Ніжині й у своїх спогадах: “В это время [у 1921 р. – Авт.] с Женей² и нашей семьей познакомился Владимир Иванович Лесючевский, черниговец родом. Он учился в Ленинграде (Петрограде) и, от голода, наверно, года на два задержался в Нежине, где стал заведовать городским музеем – маленьким домом на Киевской улице. Мы очень подружились, он постоянно бывал у нас; сообща мы делали выезды за город, например, в Орешное – на носовские лесные хутора, где было прекрасное городище с кольцевым валом. Вероятно в 1921 или в 1922 г. по его рекомендации приехал из Ленинграда (Петрограда) Николай Петрович Сычев – директор Русского музея, художник, и я стал его спутником в выходах на пейзажи, а как полезно было мне это общество! Через год Николай Петрович приезжал в Нежин, Чернигов и Киев, и я сопровождал его в поездке в Чернигов, куда приехала группа студентов и Н[иколай] П[етрович] показывал им город, а в Киеве были устроены леса в куполе св. Софии, и мы под руководством Николая Павловича с Лесючевским промывали мозаику Пантократора, недели две проведя на крыше св. Софии”³.

Інформація про життєвий шлях Володимира Івановича міститься в написаній ним у 1923 р. автобіографії, що зберігається в Державному російському музеї в Санкт-Петербурзі.

Доля цієї людини була складною та неординарною. Непересічний краєзнавець, етнограф, мистецтвознавець, талановитий художник, В. І. Лесючевський народився 7 (19) березня 1898 р. в Чернігові в родині чиновника. В 1902 р.

1 Папка “І. Г. Спаський”. – Спаський І. Нарис історії Ніжинського музею // Науково-допоміжний фонд Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського. –

2 Євгенія Юрійвна Спаська – старша сестра Івана Георгійовича Спаського – етнографиня, мистецтвознавця, дослідниця української, кримськотатарської, казахської та киргизької етнографії. Різноманітність їхніх імен по батькові зумовлене світським написанням церковного імені батька Івана та Євгенії – протоієрея Георгія Івановича Спаського.

3 Вуич Л. “Какое счастье ссудила нам судьба, послав в мир в доме батюшки Спасского!”. Из воспоминаний Ивана Георгиевича Спасского // Ніжинська старовина. Збірка регіональної історії та пам'яткознавства. – 2020. – Випуск 11 (14) – С. 36–46.

родина Лесючевських переїхала до Петербурга, де Володимир навчався в гімназії Л. Д. Лентовської та відвідував студію живописця Я. А. Чхарова – учня І. Ю. Рєпіна. Після закінчення гімназії він вирушив до Києва, де взяв участь у реставрації фресок Софійського собору. В 1917 р. вступив до Петербурзького університету на історико-філологічний факультет. У студентські роки займався вивченням давньоруського мистецтва під керівництвом професора М. П. Сичова. Паралельно з навчанням в університеті студіював живопис у таких корифеїв, як М. Бернштейн, М. Добужинський, Д. Кардовський. Працював у комісії з охорони пам'яток старовини та мистецтва. З 1918 р. отримав посаду в художньому відділі Російського музею, де займався реєстрацією та каталогізацією колекцій⁴.

У статті про В. І. Лесючевського, в 1995 р. опублікованій у “Петербургских искусствоведческих тетрадах”, зазначено: “Биография Владимира Ивановича Лесючевского, ленинградского графика, похожа на мозаику, составленную из разнообразных цветных кусочков смальты, образующих цельную и гармоничную картину. Жизнь его, богатая событиями, казалось бы совершенно отличными друг от друга, была подчинена одному – служению искусству. В. И. Лесючевский отличался большой эрудицией, слыл широко образованным человеком. Он увлекался различными областями науки и искусства и везде достигал больших успехов... Знание иностранных языков (английского, французского, немецкого и др.) давали возможность проявить себя во многих областях культуры”⁵.

Приїхавши до Києва у відпустку, В. І. Лесючевський через хворобу не зміг вчасно повернутися до Петербурга. Вимушена відпустка тривала три роки. В 1919 р. він працював у Києві в Міністерстві мистецтв та досліджував мозаїку київського Софійського собору. Результатом цих досліджень стала робота “Нерушима стіна”. Як інструктор архітектурної секції Всеукраїнського відділу мистецтв, В. І. Лесючевський провадив роботу з реєстрації та опису архітектурних пам'яток України, зокрема старовинних пам'ятників кладовищ Києва та його околиць. Цю підготовлену до видання роботу Г. К. Лукомський вивіз за кордон без дозволу автора. Здійснюючи заміри Михайлівської церкви Видубицького монастиря, В. І. Лесючевський виявив і зафіксував графічні написи на кладці великокнязівських часів. На час написання в 1923 р. ним автобіографії копії цих написів зберігалися в Київському державному музеї. В 1919 р. дослідник працював у Першому державному музеї в Києві⁶ помічником охоронця художньо-історичного відділу⁷.

В 1920 р. В. І. Лесючевський переїхав до Ніжина, де, крім роботи зі створення музею, замальовував та описував місцеві пам'ятки архітектури. Він поєднував обов'язки директора музею та завідувача відділу пам'яток старовини та мистецтва й відділу мистецтв. Водночас В. І. Лесючевський викладав на різних курсах, де читав лекції “Історія міста Ніжина у зв'язку з пам'ятками старовини та мистецтва”, навчав історії та теорії мистецтва учнів ніжинських шкіл, виступав із доповідями в Ніжинському історико-філологічному інституті.

Крім наукової та музейної роботи, мистецтвознавець займався створенням декорацій для спектаклів Ніжинського Державного театру та виконував на замовлення розписи самого театру⁸.

Найважливішою подією під час перебування в Ніжині В. І. Лесючевського стало створення ним Музею історії, мистецтв та етнографії. До цього в місті існував тільки музей “Тоголівська кімната” при Ніжинському історико-філологічному інституті. Як дослідник сам пише у автобіографії, “...все лето провел в путешествии по Нежинскому уезду, где собирал произведения народного искусства для музея”.

В. І. Лесючевський зібрав для музею чудову колекцію порцеляни, а також речі (портрети, малюнки, побутові предмети), пов'язані з перебуванням у Ніжині родини Домініка П'єра де ля Фліза⁹ – лікаря армії Наполеона, який після полону оселився у згаданому місті. Він за програмою Комісії для опису губерній Київського навчального округу та Російського географічного Товариства “Этнографические описания крестьян Киевской губернии, а в особенности состоявших в государственных имуществях, и разные местные исторические памятники древности и рисунки” вивчав “вплив довколишнього середовища на здоров'я людей”. Під час подорожей Київською губернією в 1848–1854 рр. дослідник зібрав великий за обсягом матеріал, що характеризував життя та побут українців. Рукописна дослідницька спадщина Д. П. де ля Фліза нині зберігається в Києві, Чернігові та Санкт-Петербурзі. Це дев'ять ілюстрованих альбомів, що містять інформацію про традиційне народне житло, одяг, звичаї, пам'ятки старовини, а також тексти народних переказів, пісень, прислів'їв.

В новоствореному музеї В. І. Лесючевський зібрав цінний комплект речей, які характеризували побут заможних ніжинських купців Чернових та бібліотеку одного з них, що свідчило про досить високий рівень освіти купців. Серед експонатів установи були порцеляновий, скляний, гончарський і дерев'яний посуд, вишиті та ткані рушники, вишиванки, меблі, монети, різноманітні кахлі, ікони.

Часто В. І. Лесючевський подорожував Ніжином і повітом та збирав твори народного мистецтва для музею разом із майбутнім керівником Ніжинського окружного музею імені Миколи Гоголя – Іваном Георгійовичем Спаським (на той

4 Копія з оригіналу: Державний російський музей. – Инв. № 579. – Арк. 11. Curriculum vitae научного сотрудника художественного отдела Русского музея Владимира Ивановича Лесючевского (Петербург, 19.05.23) // Науково-допоміжний фонд Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського.

5 Конова Л. С., Раскин А. Г., Фролова Н. Е. Лесючевский Владимир Иванович (1898–1942) // Петербургские искусствоведческие тетради. – 1995. – Выпуск 1. – С. 28–36.

6 Таку назву в 1923 р. мав колишній Київський художньо-промисловий і науковий музей – попередник Національного музею історії України. Зберігачем художньо-історичного відділу на той час був відомий мистецтвознавець Д. М. Щербаківський.

7 Діденко Т. О. Документ до біографії Володимира Лесючевського – організатора Ніжинського музею історії, мистецтва та етнографії // Ніжинська старовина. Збірник регіональної історії та пам'ятокознавства. – 2011. – Випуск 11 (14). – С. 117–119.

8 Лист пасинка В. І. Лесючевського до Т. О. Діденко – науковій співробітниці Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського.

9 Де ля Фліз Домінік П'єр (1787–1861) – етнограф французького походження, медик-хірург Імператорської Московської медико-хірургічної академії, член Імператорського академічного медичного Віленського та Київського товариств, старший лікар Київських державних маєностей, надвірний радник.

час – помічником В. І. Лесючевського, який працював на громадських засадах). Разом вони віднайшли 723 оригінальні та самобутні експонати: етнографічну колекцію (рушники, вишиванки, мережки); порцеляновий, скляний та дерев'яний посуд; близько ста монет; церковні предмети; живопис, зокрема роботи Капітона Павлова (малюнок олівцем та білилом “Нянька з дитиною”, постель “Розп'яття”). Серед речей родини Домініка П'єра де ля Фліза були акварельний портрет-мініатюра, пейзаж, дерев'яний віконний чотиристулковий параван (ширма) з малюнком Миколи де ля Фліза (сина), оригінальна ритина (гравюра) Жака Калло. В музеї також експонувалися різноманітні кахлі, археологічні артефакти, стародруки, предмети, що характеризували поміщицький та купецький побут. Багато речей до закладу передали місцеві жителі та викладачі інституту М. Бережков та О. Грузинський, вихованці ніжинської вищої школи С. Ніконов та І. Павловський.

У фондах Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині зберігається “Опис збірки Музею історії, мистецтва та етнографії” – зошит розміром 30×21 см із цупкою обкладинкою. Власне опис містить 39 аркушів, до нього внесено 723 експонати з музейного зібрання. Переважно більшість цих речей до музейного фонду передали з міського політбюро, помешкання поміщика Петровського, житлового комітету, від Й.-Е. А. Леціуса (директор НІФІ в 1913–1914 рр.), ніжинських Благовіщенського монастиря та Миколаївського собору. Серед дарувальників – ніжинці К. Шаула, М. Й. Шаула, Й. К. Петрусевич, В. С. Шекера, Ф. Пархитко, П. Гак, Н. І. Гусаченко, Н. Соблюдаєва, А. Бреус, А. О. Огієнко, Є. М. Крутько, Є. Шмаровоз, О. М. Родіонова, І. Кузуб, Загуменний, Кутайсов, Кульжинський, Колтунов.

Згідно з описом, музейне зібрання складалося з етнографічної колекції (218 од.), посуду (280 од.), нумізматичної колекції (86 од.), церковного майна (883 од.), стародруків (7 од.), фотодокументів (7 од.), прикрас (3 од.), меблів (3 од.), зброї (2 од.)¹⁰.

Деякі предмети отримали від Музейного фонду, переважно, порцеляну: блюда, філіжанки, молочники, тарелі, виготовлені на заводах Міклашевського, Попова, Кузнецова, Смирнова, Софронова, Гарднера. Серед цих предметів були також взірці продукції відомих французьких та англійських порцелянових заводів XVIII–XIX ст.

Найбільше речей передали з житлового комітету: у примітці вказано, що вони є власністю ніжинських купців Чернових. У описі це предмети №№ 301–553, а саме різноманітний посуд, панатії, образи (дерев'яні, фініфтані, скляні – можливо, елементи домашнього іконостасу Чернових), багато речей із порцеляни та скла¹¹.

З опису, складеного В. І. Лесючевським, можемо дізнатися, звідки походять деякі предмети, що експонувалися в музеї. Це – мережка із с. Синяків, вирізування на полотні із с. Володькової Дивиці, фрагмент тканина на полотні червоною заповоччю із Суразького повіту Чернігівської губ., зелений глиняний глечик із с. Опішні [Опішня (?) – *Авт.*], мережка на полотні із с. Дорогинки, чорна глиняна лялька, знайдена у с. Вертиївці), речі із сіл Волокитино (чомусь раніше було вказано фабрику Міклашевського, потім – просто Волокитине), Дроздовки, Вересоча, Носівки, Березанки, Лихачова¹².

Шкода, що з тих часів не збереглося жодної фотографії, що передала б атмосферу музею, чи зображення хоча б якогось експоната.

На превеликий жаль, установа проіснувала лише один рік. Через від'їзд В. І. Лесючевського до Петербурга в жовтні 1921 р. та цілковиту відсутність фінансування музей закрили, а експонати передали до Ніжинського інституту народної освіти. Інвентаризацію та систематизацію музейної збірки при цьому не провели. З відкриттям у 1927 р. у приміщенні інституту Ніжинського окружного музею імені Миколи Гоголя експонати колишнього Музею історії, мистецтва та етнографії увійшли до експозиції “Старий Ніжин”.

У Петербурзі з 1921 р. В. І. Лесючевський працював науковим співробітником у художньому відділі Російського музею. В цей час він складав опис творів російської скульптури, описував та класифікував предмети мідного литва. У автобіографії дослідник згадував свої наукові роботи “Покров Божией Матери”, “Скандинавские отложения в Прилепах Георгиевского Собора в Юрьеве Польском”, “Некоторые змеевики в собрании Государственного русского музея”¹³.

У 1927 р. В. І. Лесючевський отримав посаду хранителя історико-побутового відділу, а в 1929 р. – вченого секретаря Державного російського музею.

В 1930 р. Володимир Іванович почав працювати молодшим лаборантом у Всесоюзному науково-дослідному та проектному інституті механічної обробки корисних копалин. Завдяки своєму невтомному дослідницькому хисту він невдовзі став інженером і самостійно провадив у лабораторії інституту роботу з рентгенографічного дослідження ниркових каменів. У рецензії на цю працю науковця зазначено, що “...его исследования являются первым в СССР структурным анализом почечных камней”¹⁴.

Згадана сторінка біографії вченого свідчить про різнобічність зацікавлень та значні здібності цієї непересічної людини.

Крім наукової роботи, В. І. Лесючевський працював художником, брав участь у виставках Товариства художників у Петербурзі (1922), виставці “Ізо” (1923), виставці у будинку Червоної армії в Хабаровську (1933). Він також успішно займався книжковою графікою. Вже зрілим художником у 1940 р. В. І. Лесючевський став членом Ленінградської обласної спілки художників. Він помер у 1942 р. на залізничному вокзалі від виснаження, очікуючи на евакуацію із блокадного Ленінграда.

Надзвичайно неординарна, енергійна та широко освічена людина, яка долучилася до історії Ніжина – таким був Володимир Іванович.

У Ніжинському краєзнавчому музеї ім. Івана Спаського зберігається виконана олівцем копія автопортрета

10 Дмитренко Н. Музей історії, мистецтва та етнографії В. І. Лесючевського: доля збірки // Ніжинська старовина. Збірка регіональної історії та пам'ятокознавства. – 2020. – Випуск 29 (32). – С. 110–135.

11 Там само.

12 Там само.

13 Curriculum vitae...

14 Конова Л. С., Раскин А. Г., Фролова Н. Е. Указ. соч.

В. І Лесючевського, створеного на початку 1930-х рр. Оригінал малюнка перебуває у фондах Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана. За спогадами Л. Вуїч, дочки І. Г. Спаського¹⁵, саме цей портрет зберігався в її батька й саме його Іван Георгійович у 1980 р. передав до Чернігівського музею.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Вуїч Л. “Какое счастье сосудила нам судьба, послав в мир в доме батюшки Спасского!”. Из воспоминаний Ивана Георгиевича Спасского // Ніжинська старовина. Збірка регіональної історії та пам'яткознавства. – 2011. – Випуск 11 (14). – С. 36–46.
- Діденко Т. О. Документ до біографії Володимира Лесючевського – організатора Ніжинського музею історії, мистецтва та етнографії // Ніжинська старовина. Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. – 2011. – Випуск 11 (14). – С. 117–119.
- Дмитренко Н. Музей історії, мистецтва та етнографії В. І. Лесючевського: доля збірки // Ніжинська старовина. Збірка регіональної історії та пам'яткознавства. – 2020. – Випуск 29 (32). – С. 110–135.
- Конова Л. С., Раскин А. Г., Фролова Н. Е. Лесючевский Владимир Иванович (1898–1942) // Петербургские искусствоведческие тетради. – 1995. – Выпуск 1. – С. 28–36.
- Копія з оригіналу: Державний російський музей. – Інв. № 579. – Арк. 11. Curriculum vitae научного співробітника художественного отдела Русского музея Владимира Ивановича Лесючевского (Петербург, 19.05.23) // Науково-допоміжний фонд Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського. –
- Лесючевский Владимир Иванович [Електронний ресурс]: Биографика. – Режим доступу: <https://bioslovhist.spbu.ru/hist-pg-ld/2429-lesucevskij-vladimir-ivanovic.html> (дата звернення: 04.11.2020). – Назва з екрана.
- Лист пасинка В. І. Лесючевського до Т. О. Діденко – наукової співробітниці Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського.
- Папка “І. Г. Спаський”. – Спаський І. Нарис історії Ніжинського музею // Науково-допоміжний фонд Ніжинського краєзнавчого музею ім. Івана Спаського.

REFERENCES

- Vuich L. 2011. Kakoe schastie ssudila nam sudba, poslav v mir v dome batiushki Spasskogo!. Iz vospominanii Ivana Georgievicha Spasskogo. *Nizhynska starovyna. Zbirka rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva*, vol 11 (14), pp. 36–46.
- Didenko T. O. 2011. Dokument do biohrafii Volodymyra Lesiuchevskoho – orhanizatora Nizhynskoho muzeiu istorii, mystetstva ta etnohrafii. *Nizhynska starovyna. Zbirnyk rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva*, vol 11 (14), pp. 117–119.
- Dmytrenko N. 2020. Muzei istorii, mystetstva ta etnohrafii V. I. Lesiuchevskoho: dolia zbirky. *Nizhynska starovyna. Zbirka rehionalnoi istorii ta pamiatkoznavstva*, vol. 29 (32), pp. 110–135.
- Konova L. S., Raskyn A. H., Frolova N. E. (1995). Lesiuchevskii Vladimir Ivanovich (1898–1942). *Peterburgskie iskusstvovedcheskie tetradi*, vol 1, pp. 28–36.
- Kopiiia z oryhinalu: Derzhavnyi rosiiskyi muzei, inv. № 579, p. 11. Curriculum vitae nauchnogo sotrudnika khudozhestvennogo otдела Russkogo muzeia Vladimira Ivanovicha Lesiuchevskogo (Peterburg, 19.05.23). *Naukovo-dopomizhnyi fond Nizhynskoho kraieznavchoho muzeiu im. Ivana Spaskoho*.
- Lesiuchevskii Vladimir Ivanovich. URL: <https://bioslovhist.spbu.ru/hist-pg-ld/2429-lesucevskij-vladimir-ivanovic.html>
- Lyst pasynka V. I. Lesiuchevskoho do T. O. Didenko – naukovoї spivrobotnytsi Nizhynskoho kraieznavchoho muzeiu im. Ivana Spaskoho.
- Papka I. H. Spaskyi. – Spaskyi I. Narys istorii Nizhynskoho muzeiu. *Naukovo-dopomizhnyi fond Nizhynskoho kraieznavchoho muzeiu im. Ivana Spaskoho*.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Портрет В. І. Лесючевського. Папір, олівець. Копія з оригіналу 1930-х рр. Ніжинський краєзнавчий музей ім. Івана Спаського

15 Вуїч Л. Вказ. праця.

Рис. 1